

«سوریّه» یا «سوریّه»؟

جویا جهانبخش

| ۲۸۸ - ۲۸۳ |

۲۸۳

آینه پژوهش | ۲۱۷

سال ۳۷ | شماره ۱

فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۵

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

در لغت‌نامه دهخدا، واژه «سوریه»، چه به معنای کشور معروف کنونی، و چه ناحیه فراتر که شامل «سوریه» کنونی و لبنان و اردن و فلسطین باشد، به تشدید یاء (: «سوریه») مضبوط افتاده است.

در فرهنگ فارسی زنده‌یاد دکتر محمد معین نیز (نگر: ج: ۹، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵ ه. ش، ۵/ ۸۲۱)، «سوریه» به تشدید ضبط کرده‌اند، نه «سوریه» به تخفیف.

البته برخی از فارسی‌زبانان و نیز بسیاری از عربی‌زبانان، واژه «سوریه» را به تشدید یاء تلفظ می‌کنند؛ و در این نزدیکی نیست؛ لیک آن که ضبط صحیح / فصیح / أصح / أفصح این واژه چیست، جای گفت‌وگو و سزای گفت‌وگوست و به‌ویژه از مدونان لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ فارسی معین که عاده در باب این‌گونه ضبط‌ها اِمعان نظر می‌کنند و ضبط صحیح / فصیح / أصح / أفصح را - ولو در توضیح و تعلیق و تحشیۀ جداگانه - یادآور می‌شوند، انتظار می‌رفته است در این باره نیز، دشت کم، در گفت‌وگوی و جست‌وجوی را بزرگشایند. بماند که بیشینه فارسی‌زبانان هم واژه «سوریه» را به تخفیف یاء تلفظ می‌کنند؛ و لاقلاً آن زمان که هنوز برای زیارت و سیاحت، مالی و حالی و فراغ بالی داشتند، سفر «سوریه» می‌کردند، نه «سوریه».

باری، یکی از مواردی که در کتاب‌های دُرُست‌گویی و دُرُست‌نویسی عربی (و به اصطلاح خودشان: در کتاب‌های «تصویب لغوی») - یعنی: تألیفاتی از قبیل غلط‌نویسیم خودمان، اما راجع به زبان عربی - بدان توجه داده می‌شود، همین «سوریه» و «سوریه» است. ... می‌گویند:

بسیاری «سوریه» به یاء مُشدَّده می‌گویند و می‌نویسند، ولی دُرُست (شما بگویید: دُرُست‌تر)، «سوریه» است به یاء مُخَفَّفه (نگر: معجم الأخطاء الشائعة - معجم يعالج الأخطاء اللغوية الشائعة ويبيّن صوابها مع الشرح والأمثلة - محمد العدناني، ط: ۲، بیروت: مكتبة لبنان، ۱۹۸۵ م.، ص ۱۲۳؛ و: عثرات الأقلام، بشار بکور، ط: ۱، دمشق: دار الرّواد للنشر، ۱۴۳۳ ه. ق.، ص ۵۰).

کتاب‌های لغت قدیم مؤید همین معنایند.

در القاموس المحيط مجدالدین فیروزآبادی (ف: ۸۱۷ ه. ق.) می‌خوانیم:

«... و «سوریه»: مضمومةٌ مُخَفَّفه: اسمٌ لِلشَّامِ أَوْ ع [= موضع] قُرْبِ حُنَاصِرَةٍ ...»

(القاموس المحيط، مجدالدین محمد بن یعقوب الفیروزآبادی، تحقیق: مکتب تحقیق التراث فی مؤسسه الرساله، بإشراف: محمد نعیم العرقسوسی، ط: ۸، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۲۶ ه. ق.، ص ۴۱۱).

دَرِ الطَّرَازِ الْأَوَّلِ سَيِّدِ عَلِي خَانِ مَدَنِي (ف: ۱۱۲۰ هـ.ق.) می‌خوانیم:

«... و "سُورِيَّةٌ"، بِالضَّمِّ مُحَقَّقَةٌ: مَوْضِعٌ بِالشَّامِ...»

(الطَّرَازِ الْأَوَّلِ وَ الْكِتَابُ لِمَا عَلَيْهِ مِنْ لُغَةِ الْعَرَبِ الْمُعَوَّلِ، السَّيِّدِ عَلِي بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ مَعْصُومِ الْحُسَيْنِيِّ الْمَعْرُوفِ بِـ: سَابِنِ مَعْصُومِ الْمَدَنِيِّ، تَحْقِيقٌ وَ نَشْرٌ: مُؤَسَّسَةُ آلِ الْبَيْتِ - عَلَيْهِمُ السَّلَامُ - لِإِحْيَاءِ الثَّرَاثِ، ج ۸، ط: ۱، مَشْهَد: ۱۴۳۱ هـ.ق.، ص ۱۳۷).

لُعُويَانِ سُنَّتْ كَرَا بَرِ هَمِينِ مَمْشِي رَهْ مِي سِپَارَنْد.

نیمونه را، شیخ عَبْدُ الْقَادِرِ مَغْرِبِي (۱۲۸۴ - ۱۳۷۵ هـ.ق.)، از بُنیانِ کُذارانِ فَرْهَنْگِ سَتَانِ زَبَانِ عَرَبِي دَرِ دِمَشْقِ که دَرِ فَرْهَنْگِ سَتَانِ هَايِ قَاهِرِه وَ بَعْدَادِ نِزِ عُضُويَّتِ دَاشْتِ^۱، دَرِ رِسَالَهٗ سَوْدُبُخْشِ عَثْرَاتِ الْبَلْسَانِ فِي اللُّغَةِ که از مَنشُورَاتِ هِمَانِ فَرْهَنْگِ سَتَانِ دِمَشْقِ اسْتِ، آوَرْدَه:

«"سورية": اسمٌ لِبِلَادِنَا الْمَحْبُوبَةِ لِقُطْبِهَا مُعَرَّبٌ مِنَ اللُّغَةِ الْيُونَانِيَّةِ. وَسُورِيَّةُ اسْمٌ لِبِلَادِ الشَّامِ عِنْدَ الْأَقْدَمِينَ. قَالَهُ صَاحِبُ الْقَامُوسِ وَشَارَحُهُ. أَوْ هُوَ فِي الْأَصْلِ اسْمٌ مَوْضِعٍ مِنْ بِلَادِ الشَّامِ الدَّاخِلِيَّةِ بَيْنَ خُنَاصِرَةٍ وَسَلَمِيَّةٍ. قَالَهُ صَاحِبُ مُعْجَمِ الْبُلْدَانِ. وَقَدْ نَصَّوْا عَلَى أَنَّ يَاءَ "سورية" مُحَقَّقَةٌ وَلَكِنْ الْعَامَّةُ بَلِ الْخَاصَّةُ يُشَدِّدُونَ الْيَاءَ وَيَقُولُونَ "سورية". وَقَدْ وَرَدَ كَذَلِكَ مُشَدَّدًا فِي التَّشْيِيدِ الشَّعْبِيِّ الْمَشْهُورِ: "أَنْتَ سُورِيَّةٌ بِلَادِي".»

(عَثْرَاتُ الْبَلْسَانِ فِي اللُّغَةِ، عَبْدُ الْقَادِرِ الْمَغْرِبِي، ط: ۱، دِمَشْق: الْمَجْمَعُ الْعِلْمِيُّ الْعَرَبِيُّ بِدِمَشْقِ، ۱۳۶۹ هـ.ق.، ص ۹۷ و ۹۸).

الْبَيْتَةُ لُعُويَانِي كِه أَصَالَتْ لُغَتِ رَا آز اَيْنِ مَنْظَرِ سُنَّتِي نَمِي نَكْرِيسْتَنْد، وَ بَرَخِي آز عَرَبِي دَانَانِ نَضْرَانِي لُبْنَانِ دَرِ زُمْرَةِ ايشان بِشمار اَنْد، دَرِ اَيْنِ بَابِ تَسَامُحِي وَرَزِيدَه اَنْد. نِمْونَه ايشان، نِوِسْنَدَه الْمُنْجِدِ مَعْرُوفِ اسْتِ، أَغْنِي: لُويِس مَعْلُوفِ يَسُوعِي (لُويِس بنِ نِقُولَا ظَاهِرِ الْمَعْلُوفِ / ۱۲۸۴ - ۱۳۶۵ هـ.ق. / ۱۸۶۷ - ۱۹۴۶ م.)؛ كِه دَرِ فَرْهَنْگِ خُودِ آوَرْدَه اسْتِ:

«"سُورِيَّةٌ" وَ "سُورِيَّةٌ": اسْمٌ لِبِلَادِ الشَّامِ.»

۱. دَرْبَارَهٗ وَي (عَبْدُ الْقَادِرِ بْنِ مُصْطَفَى الْمَغْرِبِيِّ)، بَكْر: أَعْلَامُ مَجْمَعِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِدِمَشْقِ فِي مِئَةِ عَامٍ (۱۹۱۹ - ۲۰۱۹ م.)، إِعْدَاد: مَرْوَانَ الْبَتَّابِ، مُرَاجَعَةٌ: أ.د. مُحَمَّدُ مَكِّي الْحَسَنِي - وَ - أ.د. مَازِنُ الْمُبَارَكِ، ط: ۱، دِمَشْق: مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِدِمَشْقِ، ۱۴۴۱ هـ.ق. / ۲۰۱۹ م.، صص ۵۳ - ۵۷؛ وَ: الْمَجْمَعِيَّتُونَ الْأَوَّلُ فِي الْمَجْمَعِ الْعِلْمِيِّ الْعَرَبِيِّ بِدِمَشْقِ وَتَعْرِيبُهُمْ لِلْحَيَاةِ لِسَانًا وَإِنْسَانًا وَوَطَنًا، مَازِنُ الْمُبَارَكِ، ط: ۱، دِمَشْق: مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِدِمَشْقِ، ۱۴۳۶ هـ.ق. / ۲۰۱۵ م.، صص ۱۱۶ و ۱۱۷.

(الْمُعْجَمُ الْمُعْجَمُ مَدْرَسِيٌّ لِلْعَرَبِيَّةِ، الْأَب لُؤَيْس مَعْلُوف الْيَسُوعِي، ط: ٧، بَيْرُوت: الْمَطْبَعَةُ الْكَاثُولِيكِيَّةُ لِلْأَبَاءِ الْيَسُوعِيِّينَ، ١٩٣١ م.، ص ٣٧٣).

لا بد لازم نیست تأکید کنیم که همه عربی دانان نصرانی لبنان از این ژمره نبوده‌اند؛ چنان که در مُحِيطُ الْمُحِيطِ بَطْرُس بُسْتَانِي (المُعَلِّمُ بَطْرُسُ الْبُسْتَانِي / ١٢٣٤ - ١٣٠٠ ه.ق.) و در أَقْرَبُ الْمَوَارِدِ شَرْتُونِي (سعيد بن عبد الله بن ميخائيل بن إلياس بن يوسف الخوري الشرتوني اللبناني / ١٢٦٥ - ١٣٣٠ ه.ق.) می‌خوانیم:

«سُورِيَّةٌ»، بِالضَّمِّ وَالتَّخْفِيفِ: اسْمٌ لِبِلَادِ الشَّامِ.

(مُحِيطُ الْمُحِيطِ، الْمُعَلِّمُ بَطْرُسُ الْبُسْتَانِي، بَيْرُوت: مَكْتَبَةُ لُبْنَانِ، ١٩٨٧ م.، ص ٤٠؛ و: أَقْرَبُ الْمَوَارِدِ فِي فَصَحِ الْعَرَبِيَّةِ وَالشَّوَارِدِ، سعيد الخوري الشرتوني اللبناني، [إعداد: أسعد الطيّب]، ط: ١، قم: دار الأُسوة للطباعة والنشر، ١٣٧٤ ه.ش. / ١٤١٦ ه.ق.، ٢ / ٧٤٥).

٢٨٧

آینه پژوهش | ٢١٧
سال ٣٧ | شماره ١
فروردین و اردیبهشت ١٤٠٥

وآنکه، نمونه بازگفتنی دیگر که کار عربی دانان نصرانی لبنان هم نیست، الْمُعْجَمُ الْعَرَبِيُّ الْأَسَاسِيُّ لِلتَّلَاطِقَيْنِ بِالْعَرَبِيَّةِ وَمُتَعَلِّمِيهَا (تأليف وإعداد: جماعة من كبار اللغويين العرب، تونس: المُنْظَمَةُ الْعَرَبِيَّةُ لِلتَّزْيِينِ وَالثَّقَافَةِ وَالْعُلُومِ - و - لاروس، ١٤٢٤ ه.ق.، ص ٦٥٣) است. در این فَرْهَنْگ، "جماعة من كبار اللغويين العرب" که گروه نویسندگان و ویراستارانِش باشند (و نام‌های عربی دانان بَرَجَشْتِه‌ای چون "أحمد مختار عمر" و "حسین نصار" هم در میان ایشان به چشم می‌خورد)، نام کِشُورِ مَوْرِدِ بَحْثِ ما را، در یک ردیف، "سوریا" (به تخفیف) و "سوریّه" (به تشدید) ضبط کرده‌اند، و در ردیف دیگر، "سوریا" (باز به تخفیف) و "سوریه" (این بار به تخفیف)!

جالب توجه است که در القاموس الْعَصْرِيُّ إِيْلَاس أَنْطُون إِيْلَاس (١٢٩٤ - ١٣٧١ ه.ق.) و إدوار إِيْلَاس (ط: ٩، القاهرة: المَطْبَعَةُ الْعَصْرِيَّةُ، ١٩٦٨ م.، ص ٣٢٤)، در کنار ریختِ «سوریا» به عنوان نام کِشُورِ سوریه - که رایمندان از کازبُرد آن (یعنی: «سوریا») هم نهی کرده‌اند^١ -، ریختِ «سوریّه» به تخفیف - و بی مسامحت در باب یاءِ آن - درج گردیده است.

در الْمُعْجَمُ الْمَدْرَسِيّ خود سوری‌ها که فَرْهَنْگِی است آموزشی و دَسْتُ پُخْتِ وزارتِ آموزش و پرورشِ کِشُورِ سوریه در زمان ریاستِ جُمهوریِ حافظِ أَسَد - و به خود وی نیز پیش‌کش گردیده است - (تأليف: مُحَمَّد خَيْر أَبُو حَرْب، تدقيق: ندوة التوري، دمشق: وزارة التربية - و - دار طلاس

١. نگر: مُعْجَمُ الْأَخْطَاءِ الشَّاعَةِ - مُعْجَمُ يُعَالِجُ الْأَخْطَاءَ اللَّغَوِيَّةَ الشَّاعَةَ وَيُبَيِّنُ صَوَابَهَا مَعَ الشَّرْحِ وَالْمُثَلَّةِ -، مُحَمَّدُ الْعَدْنَانِي، ط: ٢، بَيْرُوت: مَكْتَبَةُ لُبْنَانِ، ١٩٨٥ م.، ص ١٢٣.

لِلدِّرَاسَاتِ وَالتَّرْجَمَةِ وَالتَّنْشِيرِ، ۱۴۰۶ هـ. ق. / ۱۹۸۵ م.، دَر تَرْتِيبِ کَلِمَاتِ (ص ۵۳) و نِیز دَر بَعْضِ
دیگر صَفَحَاتِ که مَن دیده‌آم (ص ۱۴ و ۱۴۷)، واژه "سوریّه" بِدُونِ تَشْدِیدِ صَبْطِ شُدِه آسْت.^۱

۱. دیده‌وران عنایت دارند که وقتی پای تعبیری چون «الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشُّورِيَّةُ» در میان باشد و «الشُّورِيَّةُ» صفت و نشئت به قَلَمِ تَوَانَدِ زَمْتِ، بَحْثِ، بَحْثِ دیگرى خواهد بود؛ چه، به هر روئ، در این شَخْنِی نیست که «سورِيَّة» مُؤَنَّثٌ "سورِی" است؛ و "سورِی" مَنْسُوبٌ به "سورِيَّة" را گویند (مُعْجَمُ الْأَوْهَامِ وَالْأَخْطَاءِ فِي صَنِيعِ الْأَسْمَاءِ، الدُّكْتُورُ نَعْمَةُ رَحِيمِ الْعَزَاوِی، ۲ ج، ط: ۱، بَغْدَاد: الْمَجْمَعُ الْعِلْمِی، ۱۴۲۵ - ۱۴۳۲ هـ. ق.، ۱/ ۱۸۹).

اکنون اگر شُمای خواننده اَرْجَمَنْدِ بَقُومَایید: بَر کَسِی هَم که تَعْبِیرِ «الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشُّورِيَّةُ» را کوتاه کُند و به جاي «الْجُمْهُورِيَّةُ الْعَرَبِيَّةُ الشُّورِيَّةُ»، تَنْهَا «الشُّورِيَّة» بگویند - و مَثَلًا صِفَتِ را جَانِشِینِ مَوْصُوفِ کُند - حَرَجِی نَخَوَاهَد بود، عَرَضِ خواهیم کُزد: این بَحْثِ، بَحْثِ دیگرى است، و بَحْثِ ما - چنان که پِنْدَاشْت - در چِیزِ دیگرى بود.